

מבואר בגמרא (קמו): שדין החזרה תלוי במחלוקת התנאים האם הולכים אחר אומדנא אם לאו, ולהלכה הולכים אחר אומדנא ולכך חוזר. אם לא עמד, ובא לחזור ממתנתו בעודו חולה — אמר רב נחמן אמר שמואל: חוזר, בין לעצמו בין שנותן עתה לאחר. וכן הורה רב נחמן בשני מעשים שבאו לפניו, דלא כרב ששת. בסתם אין חוששים שמא חזר בו השכיב—מרע ממתנתו (עתוס' קיד ד"ה ניהוש).

ב. מתנת שכיב מרע במקצת — הסיק רבא בשם רב נחמן [שלא כפי שאמרו בשם מר זוטרא בנו של ר"נ שמסר בשמו] שצריכה קנין כמתנת בריא [ואפילו מת מחליו]. ואם עמד — אינו חוזר. ואם היה מצוה מחמת מיתה, כגון שגילה בדעתו בפירוש שמשום שנוטה למות לכך הוא נותן, או אפילו רק התאונן על מותו באותה שעה (או כשקפץ עליו חליו פתאום, או שיוצא ליהרג, או שפירש שנותן ב'מתנת שכיב מרע' — ע' לעיל קמו) — אין צריך קנין, ואם עמד — חוזר. ורב הונא בנו של רב יהושע אמר: מצוה מחמת מיתה צריך קנין. והסיקו הלכה שאין צריך קנין. ואם עמד חוזר אפילו קנו מידו.

דף קנב

רנז. א. מה דינן של מתנות שכיב מרע שיש עמהן קנין או מסירת שטר?
ב. שכיב מרע שכתב וזיכה לזה וחזר וכתב וזיכה לאחר — מה דינו?

א. מתנת שכיב מרע שכתוב בה קנין — בבית מדרשו של רב אמרו בשמו: יש בה כח כפול; כח מתנת בריא שאם עמד אינו חוזר, וגם כח מתנת שכיב מרע שמועילה אף להקנות הלוואותיו [ללא 'מעמד שלשתן']. ושמואל אמר: איני יודע מה לדון בה — שמא לא גמר להקנותו אלא בשטר ואין שטר לאחר מיתה, הלכך לא קנה (אפילו מת השכ"מ ולא חזר בו). ואולם אם כתב הקנין כמיפה כחו של המקבל, שמוסיף חיזוק למתנתו ע"י קנין — סובר שמואל שקנה. ואם נתן את כל נכסיו, ועמד מחליו — חוזר.

א. לפרשב"ם, רבנו תם, רמב"ן ורשב"א, הוא הדין אם עשה קנין שאינו כתוב בשטר [ומשמע ברמב"ן שהוא הדין אם לא כתב שטר כלל]. וריב"ם ור"י חולקים וסוברים שמדובר כשהקנין כתוב בשטר דוקא, אבל קנין ללא שטר אינו מגרע.

והרי"ף כתב (בתשובה יט): דוקא אם עשה קנין בפני שני עדים, הואיל וקנין כזה לכתיבה עומד, חוששים שמא לא גמר להקנותו אלא בשטר, אבל עשה קנין בפני עד אחד — אין לחוש.

ב. אם מצוה מחמת מיתה [אף בנותן מקצת נכסיו], יש אומרים שאפילו לרב אם עמד חוזר (ערמב"ן; נמוקי יוסף). ויש אומרים שאינו חוזר (ערשב"א). ולשמואל, גם בזה חוששים שמא לא גמר להקנות אלא בשטר ולא קנה (עפ"י הרב אב"ד והרמב"ם. ערמב"ן).

שכיב מרע שכתב שטר ומסרו למקבל — לפרשב"ם, גם בזה סובר רב שבמסירת השטר האלים את מתנתו להיות כמתנת בריא ואין יכול לחזור בו. (והתוס' חולקים וסוברים שאף במסירת השטר דינו כשאר מתנת שכיב מרע. ורק אם זיכה את מתנתו ע"י אחר וכתב זכייתו זו בשטר — סובר רב שדינו כמתנת בריא. והרי"ד פירש דברי הרשב"ם בשטר הקנאה דוקא, אבל בדייתיקי המהוה ראייה בעלמא — יכול לחזור). ולשמואל, הרי זו כשאר מתנת שכיב מרע, ויכול לחזור בו ממתנתו.

כתב הרא"ש: בשטר מתנה כגון 'שדי נתונה לך', לא קנה לשמואל אלא במיפה את כחו, אבל בלאו הכי — אפילו מסרו למקבל מחיים, חוששים שמא דעתו ליתן לאחר מיתה, כשאר

מתנות שכיב מרע, ולא גמר להקנות מתנתו אלא בשטר זה, ואין שטר לאחר מיתה. ואולם שטר הכתוב בלשון צוואה, שאינו משמש אלא כראיה, אם מסרו מחיים — קנה, אפילו בלא יפוי כת. ואם לא מסרו מחיים — לא קנה, שיש לנו לחוש שמא לא רצה שתקיים הצוואה עד שיבוא לידו כתב ראייתו. ויש מדייקים מדברי רש"י שאפילו בשטר הקנאה, אם בא לידו מחיים — קנה.

והרי"ף כתב (בתשובה כז) שכתב וזיכוי ללא עשיית קנין, לא יצא מתורת מתנת שכיב מרע. כתב שטר וזיכה למקבל (את השטר. ערשב"ם) וגם קנו מידו — שנו בפומבדיתא בשם שמואל: אין אחר קנין כלום, ופירשה רב הונא מכופרי שאין יכול לחזור כלל, בין לעצמו בין ליתן לאחרים. פירשב"ם שאין יכול לחזור אפילו עמד מחליו, הואיל וייפה כח המקבל כל כך, שכתב וזיכה ועשה קנין. ויש אומרים שאם הזכיר מיתה — לעולם חוזר, אפילו לאחר קנין וזיכוי (עפ"י ר"י בן מגאש. ועתורי"ד).

א. רשב"ם ושאר ראשונים פסקו כשמואל (וכ"ה בחו"מ רנ, ט יז), שהלכה כמותו בדיני ממונות במחלוקתו עם רב. ורבנו תם כתב שכאן הלכה כרב לפי ששמואל הסתפק בדבר. והתוס' הקשו על דבריו.

ב. יש אומרים שאם המקבל ביקש קנין, והנותן נאות לו — חלה מתנתו, שאין בזה גילוי דעת שלא גמר להקנותו אלא בשטר, ולא עשה כן אלא לקיים רצון המקבל. וכן י"א שאם החולה היה סבור בטעות שצריך קנין — שקונה (ע' בחו"מ רנ; נודע ביהודה — קמא, חו"מ כו כה; פסקי דינים רבניים — ח"ו עמ' 70).

ב. שכיב מרע שכתב לזה וחזר וכתב לאחר — השני קנה, שדייתיקי מבטלת דייתיקי (כדברי רב דימי. ולא כן סבר רב ששת לעיל קנא).

כתב וזיכה לזה, כתב וזיכה לזה — רב אמר: ראשון קנה. הריהי כמתנת בריא. ושמואל אמר: שני קנה, כמתנת שכיב מרע.

כאמור, לפירשב"ם 'כתב וזיכה' היינו מסירת השטר. וריב"ם חולק וסובר שמסירת הצוואה אינה מוסיפה כלום אלא מדובר שכתב בשטר וזיכתו שזיכה לו הנכסים. ולרב, הזכיה הכתובה בשטר כמוה כקנין הכתוב בו, שחזק את כחו להיות כמתנת בריא, הלכך ראשון קנה ולא שני.

דף קנג

רנח. מה דין מתנות שכיב מרע דלהלן?

א. כתוב בה שמקנה לו 'בחיים ובמות' וכד'.

ב. אין ידוע לנו מתוך הכתב האם מת מתוך חוליו או עמד לאחר שכתב ואח"כ מת.